

071 [Viewed plastically]

Vooraf

Door toedoen van twee personen - László Moholy-Nagy¹ en Frederick Kiesler² - gaat Mondriaan nadenken over een andere opzet van het kunstonderwijs. Naar aanleiding van de correspondentie met deze Amerikanen ontstaan twee manuscripten. Het ene manuscript is in het Engels geschreven en is getiteld *The Necessety of a New teaching in Art, Architecture and Industrie*³. Het andere manuscript is voornamelijk Nederlandstalig en heeft geen titel. Om identificatie te vergemakkelijken hebben we aan het Nederlandse manuscript een titel toegevoegd. De fictieve titel [*Een opzet voor een basiscursus over 't wezen der plastique*]⁴ leek ons bruikbaar, omdat het manuscript namelijk een plan schetst voor een elementaire cursus in het basisjaar van een kunstopleiding.

[*Een opzet voor een basiscursus over 't wezen der plastique*] kan getypeerd worden als een 'werkcollege' voor kunststudenten, waarbij de aangeboden theorie door middel van praktische oefeningen eigen gemaakt moet worden. Terwijl *The Necessety of a New teaching in Art, Architecture and Industrie* meer weg heeft van een 'hoorcollege', waarbij de studenten alleen door te luisteren kennis verwerven, weliswaar hier en daar ondersteund met illustraties.

Bij nader inzien blijkt, dat het manuscript *The Necessety of a New teaching in Art, Architecture and Industrie* ook weer uit twee gedeelten bestaat. Naast het verschil in schrijfstof en de opnieuw begonnen paginanummering, is het verschil in onderwerp de belangrijkste reden om het Engelstalige manuscript als voorbereiding te zien voor twee verschillende hoorcolleges of lezingen. In het gedeelte dat hij met potlood heeft geschreven (manuscript '43[1]'), behandelt Mondriaan de uitgangspunten voor een andere aanpak van het kunstonderwijs. In het gedeelte dat met pen is geschreven (manuscript '43[2]'), legt hij in woord en beeld enkele elementaire 'plastic art'-begrippen uit. De eerste lezing heeft Mondriaan de titel *The Necessety of a New teaching in Art, Architecture and Industrie* gegeven; de tweede lezing heeft geen titel en krijgt van ons - om identificatie te vergemakkelijken - de titel [*Viewed plastically*] toegekend, de eerste woorden van de tekst.

Mondriaans manuscripten over het kunstonderwijs worden in dit corpus als volgt gepresenteerd:

Manuscript '042':	068 [<i>Een opzet voor een basiscursus over 't wezen der plastique</i>].
Manuscript '043[1]':	070 <i>The Necessety of a New teaching in Art, Architecture and Industrie</i> .
Manuscript '043[2]':	071 [<i>Viewed plastically</i>].

Bron

Het in het Engels geschreven manuscript '043[2]'⁵ bestaat uit zes gelinieerde blocnotevellen⁶, sommige aan twee zijden beschreven. De pagina's zijn als volgt genummerd: (~~1~~), 1[2], 2, (~~2~~)3, (~~3~~)4, 5. Mondriaan heeft pagina '1[1]' herschreven in de pagina's '1[2]' en '2'. Ook zijn twee paginanummers door hem gewijzigd: 2 → 3 en 3 → 4; in de presentatie is de opeenvolging van de pagina's bepaald door de 'nieuwe' paginanummers.⁷

Deze onregelmatige nummering wijst op een tekst die nog niet voltooid is.

Op de achterzijde van de kladpagina '1[1]' zijn met potlood drie korte teksten geschreven, gescheiden door een horizontale lijn. De teksten blijken niets van doen met de hoofdtekst en zijn daarom in dit corpus ondergebracht bij [070a] [*Verspreide notities in manuscript '043[2]'*].

De bron beschouwen we als authentiek en geautoriseerd.

Basistekst en leestekst

De leestekst is vervaardigd aan de hand van het manuscript '043[2]'. De volgorde van de pagina's is bepaald door de 'verbeterde' paginanummering. Mondriaan heeft pagina '1[1]' herschreven in de pagina '1[2]' en '2'; in de leestekst zijn alleen de herschreven pagina's ('1[2]' en '2') opgenomen. Ook heeft hij de nummers van twee pagina's gewijzigd; wij alleen rekening gehouden met de 'nieuwe' paginanummers.

¹ László Moholy-Nagy (1895-1946), Hongaars-Amerikaans kunstenaar en fotograaf.

² Frederick John Kiesler (1890-1965), Oostenrijks-Amerikaans architect, kunstenaar en kunstcriticus.

³ De woorden 'Necessety' en 'Industrie' zijn door Mondriaan niet correct gespeld en de kleine begin letter van 'teaching' is niet consequent; wij nemen de oorspronkelijke titel van Mondriaan - met onvolkomenheden - over.

⁴ Mondriaan gebruikt in de hele Nederlandstalige tekst het Franse woord voor: 'plastique'.

⁵ Archief Piet Mondriaan, Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis (RKD), Den Haag (inv. nr. 0740.043).

⁶ Afmeting: 26,6 x 20,34cm (10,5 x 8 inch).

⁷ De oude paginering is waarneembaar in het originele manuscript.

Mondriaans illustraties bij de tekst zijn uit de scans ‘geknipt’ en bij de getranscribeerde tekst ingevoegd. Ongebruikelijke afkortingen zijn opgelost.

Titel

Dit gedeelte van het Engelstalige manuscript heeft geen titel en krijgt een titel gebaseerd op de eerste woorden van de tekst: [*Viewed plastically*].

Datering en ondertekening

Het manuscript ‘043[2]’ is niet ondertekend en niet gedateerd. Op 21 september 1938 stuurt Frederick Kiesler vanuit New York een brief naar Mondriaan. Juist op deze dag verhuist Mondriaan van Parijs naar Londen. Kiesler is niet op de hoogte van Mondriaans verhuizing naar Londen. Uiteindelijk zal Mondriaan Kieslers brief van 21 september 1938 ergens tussen 10 december 1938 en 13 januari 1939 op zijn adres in Londen ontvangen, zo blijkt uit brieven de schilder aan zijn Amerikaanse vriend Harry Holtzman⁸. In de brief nodigt Kiesler Mondriaan uit om in de VS een aantal lezingen te houden; de schilder zal na ontvangst van de uitnodiging op voorhand alvast een aantal ideeën voor een lezing genoteerd hebben. Deze notities vormen de manuscripten *The Necessity of a New teaching in Art, Architecture, and Industrie* en [*Viewed plastically*]. Hij schreef deze teksten in het Engels, omdat de lezingen voor de Verenigde Staten gedacht waren.

Door het verschil in schrijfstof en het opnieuw beginnen van de paginanummering weten we dat Mondriaan eind 1938/begin 1939 aan twee afzonderlijke lezingen heeft gewerkt *The Necessity of a New teaching in Art, Architecture, and Industrie* en [*Viewed plastically*].

Ontstaan en publicatie

Op 21 september 1938 stuurt de architect Frederick Kiesler vanuit New York een brief naar Mondriaan, waarin hij hem uitnodigt om aan zijn instituut een lezing te geven.⁹ Kiesler schrijft de brief in de hoedanigheid van ‘Director of Laboratory’ van de ‘School of Architecture, Columbia University in the City of New York’. Juist op de dag dat Kiesler zijn brief schrijft, verhuist Mondriaan van Parijs naar Londen.

In 1923 wordt Frederick Kiesler lid van ‘De Stijl’ en publiceert hij tot 1927 regelmatig in het gelijknamige tijdschrift van de groep.¹⁰ In 1925 realiseert hij in het Oostenrijks paviljoen van de ‘Exposition Internationale des Arts Décoratifs et Industriels Modernes’ in Parijs een zwevend ruimtelijk object, getiteld: ‘Raumstadt’. De structuur van Kieslers object vertoont grote verwantschap met de ideeën van ‘De Stijl’. De internationale expositie duurt van april tot oktober 1925 en de dag na de opening - woensdag 29 april 1925 - treffen Mondriaan en Kiesler elkaar voor de ‘Raumstadt’.¹¹ In 1926 emigreert Kiesler naar de VS (New York). Hij schrijft daar in 1930 een boek - *Contemporary art applied to the store and its display* - en wijdt daarin een hele pagina aan het werk van Mondriaan.¹² De agenda van de echtgenote van Kiesler - Stefi - meldt dat zij en haar man tijdens een verblijf van twee maanden in Parijs (1930) Mondriaan regelmatig hebben ontmoet.¹³ Via de kunstenares Gwen Lux koopt Frederick in 1934 in New York een schilderij van Mondriaan.¹⁴ In 1937 richt hij ‘the Laboratory for Design Correlation’ op aan de Columbia University. Het uitgangspunt voor dit laboratorium is het begrip ‘correalisme’; Kiesler bedoelt hiermee de dynamisch en voortdurende interactie tussen de mens en zijn natuurlijke en technische omgeving.¹⁵ Tot de sluiting ervan - in 1941- is hij directeur. In 1942 nodigt Peggy Guggenheim hem uit voor het inrichten van haar galerie ‘Art of this Century’.¹⁶ Mondriaan - inmiddels wonend in New York -

⁸ Harry Holtzman (1912-1987), Amerikaans kunstenaar, Mondriaans erfgenaam. Vindplaats brieven aan Holtzman: Archief Piet Mondriaan, Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis (RKD), Den Haag.

⁹ Frederick John Kiesler (1890-1965), Oostenrijks - Amerikaans architect, kunstenaar en kunstcriticus. Vindplaats brief: Archief Piet Mondriaan, Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis - RKD, Den Haag (inv. nr. 0740.019). De brief is getypt op briefpapier van de ‘Columbia University in the City of New York - School of Architecture’.

¹⁰ Francis Bach Kolling-Dandriéu en Jet Sprenkels-ten Horn. *Index op De Stijl*. Amsterdam, 1983: 51.

¹¹ H. Janssen en M. White. Het verhaal van De Stijl, Van Mondriaan tot Van Doesburg. Den Haag, 2011: 186.

¹² Frederick Kiesler. *Contemporary art applied to the store and its display: for a sound cooperation between public, artist and industry*. New York, 1930: 29.

¹³ De Kieslers vertrekken op 12 augustus 1930 naar Parijs en blijven daar tot 18 oktober 1930. Stefi Kiesler’s Calendar Diary, Austrian Frederick and Lillian Kiesler - Private Foundation, Vienna. (www.kiesler.org). Zie ook: CRII 147.

¹⁴ Gwen Lux (1908-1987), Amerikaans kunstenares. Kiesler kocht het schilderij ‘Composition with Yellow and Blue’ uit 1932 (B235). Zie ook: CR II 157, II 364-365.

¹⁵ Bron: ‘Austrian Frederick and Lillian Kiesler - Private Foundation’. (www.kiesler.org).

¹⁶ Marguerite ‘Peggy’ Guggenheim (1898-1979), Amerikaans kunstverzamelaar.

wordt gevraagd een bijdrage te leveren aan Peggy's catalogus en hij geeft (stuurt) haar de tekst 'Abstract Art'.¹⁷ In het eerste jaar (1941) van Mondriaans verblijf in New York ontmoeten hij en Kiesler elkaar nog regelmatig, in 1942 en in 1943 slechts twee keer.¹⁸

Medio 1938 - hij woont dan nog in Parijs - voelt Mondriaan zich zeer onrustig door de politieke spanningen in Europa. Hij vraagt verschillende vrienden in de Verenigde Staten per brief - waaronder Kiesler - hem uit te nodigen naar de VS te komen, want hij heeft vernomen dat een dergelijke uitnodiging de toelating tot de VS danig kan versoepelen. Op 7 september 1938 schrijft hij hierover aan zijn Amerikaanse vriend Harry Holtzman¹⁹: 'Je voudrais venir à New-York et louer une chambre: un atelier sera trop cher. Mais pour entrer en Amérique il me faut une invitation d'un ami là bas, et donc je viens vous demander de m'inviter pour que je puisse montrer cette lettre en entrant. Pour le cas que cette lettre s'égaré, ou vous n'êtes pas là, j'ai demandé là même chose à Kiesler et à Xcéron.'²⁰

Mondriaans brief aan Kiesler - waarover in dit brieffragment wordt gesproken - is niet gevonden.²¹ Frederick voldoet aan het verzoek van de schilder en stuurt op 21 september 1938 - de dag dus dat Mondriaan naar Londen verhuist - een antwoord. Mondriaan bewaarde zelden ingekomen post, maar hij heeft Kieslers brief natuurlijk zorgvuldig bewaard om te zijner tijd aan de VS immigratiedienst te kunnen overleggen. Kiesler schrijft: 'Dear Mondrian: We have hoped all these years that you would come to visit us in New York, but you never did. Don't you think that it would be a fine inspiration for you to see this new country and also to give us here the advantage of having you lecture, and in that way be a great help for the education of young artists? Don't hesitate to make your decision, because heaven knows what the chances might be in a few months. We would like very much to have you here, so do make up your mind to come. ... Do let us know by return mail when you see the possibility of coming, and by what boat, so that we can make the proper arrangements and schedule of lecturers.'²²

Kiesler is niet op de hoogte van Mondriaans verhuizing naar Londen en stuurt zijn brief naar Mondriaans adres in Parijs. Waarschijnlijk zal Mondriaan de conciërge van het appartementen-complex '278 Boulevard Raspail' hebben gevraagd zijn post na te sturen, want op 30 januari 1939(?)²³ schrijft hij aan Kiesler: 'I have had this morning the great pleasure to receive Your nice lettre[sic] and offer.' Kennelijk heeft Mondriaan door de verhuizing Kieslers brief van 21 september 1938 pas op 30 januari 1939 onder ogen gekregen. Opmerkelijk is echter dat de schilder al twee weken eerder - in zijn brief van 13 januari 1939 aan Harry Holtzman - reeds melding maakt van een brief: 'Now I would tell you that the architect Kiesler has offered me to arrange some lectures that I could do in America.'²⁴ Wanneer heeft hij Kieslers brief nu precies ontvangen? In zijn brief van 10 december 1938²⁵ aan Harry maakt Mondriaan geen melding van een brief en in zijn schrijven van 13 januari 1939 wel. Tussen deze twee data heeft Mondriaan geen andere brieven naar Holtzman gestuurd. We vermoeden dus dat Kieslers brief van 21 september 1938 ergens tussen 10 december 1938 en 13 januari 1939 op zijn adres in Londen is bezorgd.

Biografische gegevens Kiesler: Austrian Frederick and Lillian Kiesler - Private Foundation, Vienna. www.kiesler.org.

¹⁷ Mondriaan is op 3 oktober 1940 vanuit Londen in New York aangekomen.

P. Mondrian. 'Abstract Art'. In: Peggy Guggenheim (ed.). *Art of this Century*. New York, 1942: 32-33, 54-55.

¹⁸ Stefi Kiesler's Calendar Diary, Austrian Frederick and Lillian Kiesler - Private Foundation, Vienna.

¹⁹ Vindplaats brief: 1) Harry Holtzman Papers, Beinecke Rare Books & Manuscript Library, Yale University, New Haven, USA.

2) Facsimile-publicatie in: M. Seuphor. *Mondrian: Life and Work*, 1956: 175.

²⁰ Jean(John) Xcéron (1890-1967), Grieks - Amerikaans kunstenaar. Vindplaats brief aan Xcéron: Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis (RKD), Den Haag. Archief Nico Crama, archiefnummer 0657, nr. 39 (fotokopie).

²¹ In drie archieven is gezocht naar deze brief van Mondriaan aan Kiesler: **1)** Frederick Kiesler Papers, Box 4 Correspondence, Archives of American Art, Washington DC, USA. **2)** Austrian Frederick and Lillian Kiesler - Private Foundation, Vienna.

3) Letters received by Frederick Kiesler 1937-1961, Getty Research Institute, Los Angeles, USA. Het antwoord van Kiesler aan Mondriaan is gevonden in het Archief Piet Mondriaan, Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis (RKD), Den Haag (inv.nr. 0740.19).

²² Kieslers heeft zijn brief getypt of laten typen op officieel briefpapier van de 'Columbia University in the City of New York', waarschijnlijk met de bedoeling de brief een officiële status te geven.

²³ Mondriaan dateert de brief: '30-1-38', en geeft als zijn adres: 'London N.W.3 Parkhill Road'. Dit is in tegenspraak met elkaar; Mondriaan woont namelijk pas vanaf 26 september 1938 aan de Parkhill Road. Waarschijnlijk noteerde Mondriaan abusievelijk het verkeerde jaar en is de juiste datering van de brief: '30-1-**39**'. Een envelop met poststempel is niet gevonden. Vindplaats van de fotokopie Mondriaans brief aan Frederick Kiesler: Frederick Kiesler Papers. Box 4 Correspondence. Archives of American Art, Washington DC, USA.

²⁴ Brief van Piet Mondriaan aan Harry Holtzman. Archief Piet Mondriaan, Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis (RKD), Den Haag (inv.nr. 0740.085).

²⁵ Idem (inv.nr. 0740.084).

Mondriaan begint waarschijnlijk direct na ontvangst van Kieslers uitnodiging met het maken van aantekeningen voor een lezing, die volgens Kiesler moet zijn ‘a great help for the education of young artists’. De voordracht krijgt van Mondriaan de titel *The Necessity of a New teaching in Art, Architecture, and Industrie*; met het oog op zijn toehoorders schrijft hij in het Engels. De lengte van de tekst en de onvoltooide staat duidt erop dat hij er niet lang aan heeft gewerkt. Waarschijnlijk heeft hij medio december 1938 enige tijd aan het manuscript besteed en ergens in de eerste helft van januari 1939. De reden om uit te gaan van twee schrijfperiodes ligt in het feit dat het manuscript eigenlijk uit twee gedeelten bestaat. Het verschil in onderwerp, het verschil in schrijfstof (potlood - pen) en het herbeginnen van de paginanummering bevestigen deze tweedeling. Vooral het verschil in onderwerp heeft ertoe geleid het manuscript niet te beschouwen als de voorbereiding voor één lezing, maar voor twee aparte lezingen. De eerste voordracht heeft het kunstonderwijs als onderwerp, terwijl Mondriaan in de tweede de basisbegrippen ‘line’, ‘plane’, ‘determination’ en ‘3-dimensional forms’ in woord en beeld nader toelicht.

Na de tweede schrijfperiode - op enig moment in de eerste week van januari 1939 - stopt Mondriaan met het werken aan de lezingen. Op 13 januari 1939 schrijft hij aan Harry Holtzman: ‘I couldn’t accept it [Kiesler’s offer], how much I should have like to do it. First my English is insufficient and than I have no time for the great preparation which it claims. I am very sorry but perhaps later it would be possible.’

Hij wacht kennelijk nog enige tijd om Frederick Kiesler van zijn besluit op de hoogte te brengen, want pas op 30 januari 1939 stuurt Mondriaan zijn afzegging naar het echtpaar Kiesler: ‘My dear friends, ... Nearly settled, I have had this morning the great pleasure to receive Your nice letter and offer. It was so good to me to see Your warm friendship and appreciation of my work. I thank You so much. I hope to come one day, but now on the moment it is impossible for me to come, and danger of war has gone at least for some time. So it is better I stay here and see what later on may be possible. I should like to do later on the lectures because I had always great interest in the esthetic devolpment[sic] of our surrounding (architecture) and the ordening[sic] of life. I see You are member of Columbia University: please think of me if I could done there something so that I should have a situation of which I could subsist on. Moholy wrote me some time ago that he should like to have me at the New Bauhaus but that it was not yet possible. Of coarse he must consider with the practice, that is true. I have to wait and see. ... It is also good to practis my english first here in London before doing lectures. Excuse bad english now.’

Hoe het allemaal precies zit met de brieven en de dateringen ervan, blijft onduidelijk. Het resultaat is niettemin hetzelfde: Mondriaan gaat niet in op de uitnodiging van Kiesler, gaat niet naar de Verenigde Staten en houdt geen lezing. Pas in oktober 1940 - hij is dan 68 jaar - vertrekt Mondriaan naar New York. Hoewel hij Frederick Kiesler daar regelmatig ontmoet, hebben de lezingen nooit doorgang gevonden en verviel de noodzaak om *The Necessity of a New teaching in Art, Architecture, and Industrie* en [Viewed plastically] verder uit te werken.

[Viewed plastically] is in 1986 voor het eerst gepubliceerd onder de titel *The Necessity of a New teaching in Art, Architecture, and Industrie* ²⁶.

Afbeeldingen

Bij sommige tekstgedeelten heeft Mondriaan ter verduidelijking tekeningetjes gemaakt.

Sleutelwoorden

Met een aantal kenschetsende woorden (in alfabetische volgorde) geven we aan wat er in [Viewed plastically] besproken wordt. Van de zogenoemde specifieke en soms minder specifieke Mondriaan-woorden wordt een verklarende omschrijving gegeven in het ‘Sleutelwoordenregister’ ²⁷. De in dit register verduidelijkte sleutelwoorden zijn hieronder cursief weergegeven.

Sleutelwoorden: *determination, equivalence, equilibrium, expressive means, mutual relationship, pure relationships, reduced forms, relationship of position, relationship of dimension.*

Schilderijen ontstaan tijdens schrijfperiode

De tekst [Viewed plastically] is niet gedateerd, maar waarschijnlijk zal Mondriaan enige tijd na ontvangst van de brief van Kiesler - tussen 10 december 1938 en 13 januari 1939 - en na de tekst *The*

²⁶ H. Holtzman, and M.S. James (eds.). *The New Art - The New Life. The Collected Writings of Piet Mondrian*. Boston, 1986: 314-317.

²⁷ Digital Appendix: Documentation - Mondrian Vocabulary Explained.

Necessety of a New teaching in Art, Architecture, and Industrie hebben geschreven. We vermoeden dat de tekst eind 1938/begin 1939 is geschreven. Volgens de Catalogue Raisonné heeft Mondriaan in 1939 vier schilderijen vervaardigd: B292-295/315²⁸. Hij zal tijdens de perioden van het schrijven aan met één of meer van deze schilderijen bezig zijn geweest.

²⁸ CRII: 399-401.